

Ahlak gymmatlygy goraga mätäçdir

Category: Goşgular, Jemgyýetçilik tankydy, Kitapcy, Romanlar

написано kitapcy | 21 января, 2025

Ahlak gymmatlygy goraga mätäçdir

AHLAK GYMMATLYGY – GORAGA MÄTÄÇ BARLYKDYR!

Jemgyýetçilik aňynyň tizligi ölçeýän abzallara eýgertmejek derejede çalt ösýänligindenmi nämeli, soňky ýyllarda dünýä jemgyýetçiliginiň we ylmynyň iň gowy gazananlaryny özümize özleşdirmek bilen birlikde, owallar türkmene mahsus bolmadyk ýaramaz hüý-häsíyetler hem aramyza ýyldyrym çaltlygynda ornaşyp barýar. Hatda diňe bir ornaşmagam däl, hiç hili geň-taňsy görülenok, köpcülikleýin ýazgarylanok, gaýtam adaty bir bolaýmaly zatlara we durmuşumyzyň aýrylmaz bölegine öwrülip barýar.

Adatça, türkmen halky agras halk. Ol köpcülikde beýemcisiräp suwjaryşyp ýörmegi, wäsisirejek bolup kilçirmegi, umuman artyk sözlüligi halamaýar. Fransuz diplomaty Gullibef de Blokwiliň "Türkmenlerde ýesirlikde", amerikan žurnalisti Mak Gahanyň "Gazawat urşy", A.Lomakiniň "Türkmen adatlary" ýaly baryp 150 ýyl töwerekleri mundan öñ ýazyp giden hersi çelpek ýaly taryhy-dokumental kitaplaryny okaýaň welin, bary-ýogy 10 arka ýeter-yetmez nesil şejeresiniň aňyrsyndaky ata-babalarymyzyň nähili belent derejedäki ahlaklarynyň we häsiýetleriniň bolandygyna göz ýetirýärsiň. Ol kitaplaryň gatyny açanyňda hakyky türkmeniň keşbi ör-boýuna galýar. Bu bir tarapdan bizde buýsanç duýgusyny döredýän bolsa, ikinji bir tarapdan pæk ahlakly ata-babalarymyzyň öňünde utanç duýgusyny döredýär. Beýik türk şahyry Nejip Fazyl Kysaküregiň: "Fatih Sultan Mehmet ikilenç direlip geläýse bize näme diýjegini bilemok, emma "Stambuly wizantiýalary eýeläpdir öydýän..." diýip, gaýtadan söweše girerdi" diýen ýalyrak bir sözi bar. Bu sözi häzirki bolşumyza kybap getirenimizde, 150 mundan owalky

atalarymyzyň gelip düşen halymyzy görenlerinde bize näme diýjegi belli däl welin, ýurdy ruslar eýeläpdir diýip, ilaty gaýtadan Gökdepä üýşürerlermikä diýýän. Ahlak, edep-terbiýe barada oýlananymda, ilki bilen öz durmuşymyzda bolup geçen waka ýadyma düşýär. 10-12 ýaşly çagakak atamyzyň alty oglunyň hojalygyny bereketlendirip oturan miweli agaçlardan doly mellegine günüzyn işlemäge giderdik. Özüñize mälim, şular ýaly hojalyk ogully-gyzly bolýar. Agşamlyk üýşülip nahar edinilensoň ýuwaşlyk bilen her kim öz öyüne dagalardy. Agalarymyzyň iki-üç sanysynyň öýi obanyň bir çetinde bolsa, iki-üç sanysynyň öýi obanyň beýleki çetindedi. Onsoň garry enemiz (atamyň ejesi) agtyk gyzlarynyň birine "Aý-uu, pylany, gyzlary bar-da pylan köceden özüň geçirip gel" diýerdi welin, özüm bilen deň-duş agalarymyň gyzlary "Ene, ynha, pylan agamyň oglı bar-a, öz doganyň dälmi näme ol, bile gaýdarys" diýselerde etmezdi. Gaýtam "Goýaweri, göze görnüp başlan gyzy ýetişip barýan oglan bilen bile goýberip bolmaz, onda-da ikindinden soň" diýerdi. Biz enemiziň aýdýanlarynyň düýp manysyna düşünmän "Enemiziň aýdýan zadyny" diýer-de, gülüşip oňaýýardyk. Garry enem pahyr urşa gidip dereksiz ýiten adamsyna garaşyp, 2007-nji ýylда 100-e golaý ýaşap aradan çykdy. Pahyryň iň soňky deminde-de gözü gapydady...

Bu gün biz ýigit çykdyk. Birwagt adyny ýazyp bilmän gol çekmeli ýere başam barmagyny basýan, doglandan tä ýogalýanca obasyndan çykman ölüp giden, Käbe deregine yüzüne sylip togap etmeli bu adamlaryň bilýän zatlaryny biz indi diniň-şerigatyň düzgünlerini beýan edýän galyň-galyň kitaplary açyp biljek bolýarys. Dogrudanam namaz ýaşy buýrulan oguly (12 ýaş), we gyzy (9 ýaş) hatda bir garyndan çykan doganam bolsa ikiçäk goýmaly däl eken...

Olar bu zatlary nädip bildilerkä? Mal yzynda, ekin-tikin yzynda entäp ýörüşlerine bu zatlary bilmäge haçan wagt tapdylarka? Ýogsa-da, biz näme üçin heňňamlaryň henize çenli görmedik ösüşini başdan geçirýän şu döwründe, hojalyk işlerimiziň tas ýarysyndan gowragyny ösen tehnologik enjamlar bilen amala aşyrýan wagtymyzda eklenç, iş we ş.m bahanalary tutaryk edinip, bala-çagalarymyza türkmençilik edim-

gylımlaryny, asyllı däp-dessurlarymyzy, dini we milli gymmatlyklarymyzy öwretmäge wagt tapyp bilemezok? Geçen asyryň başynda doglanlaryň (garry enemiziň döwürdeşleri) eýse biziň öñünizde näme eden etmişleri barka? Näme üçin biz olaryň nusgalyk edim-gylımlaryny nesillerimize mynasyp görnüşde siňdirip bilemezok?

Türkiyäniň häzirki 12-nji Prezidenti Rejep Taýýyp Erdogan ırkıräk çykyşlarynyň birinde: "Biz Günbataryň ahlagyny däl-de, ylmyny özleşdirmelidiris" diýipdi. Bu çykyş wagtynda syrtyny ýewropaly ketdelere direýän syýasy oppozisionerler tarapyndan dini şowinizme tarap taýma diýlip düşünilipdi. Dogrudanam, biz Günbataryň ahlagyndan näme almaly? Aýalyny biri-birinden gysganmaýan fransuzlarynyň maşgala edim-gylımlarynymy? Ya bolmasa gollandiýaly meşhur futbolçy Raýn Giggsyň birnäçe ýyllap agasynyň aýaly bilen "gezenden" soň, munuň üçin agasyndan şahsy internet hasabyň üsti bilen ötünç soramagymy biziň ýaşlarymyz üçin görüm-goreldelik hüý-häsiyetler?! Erkek erkege, zenan zenana nika baglaşmaga rugsat berýän kanunlary durmuşa ornaşdyryan Ýewropa döwletleriniň lýuks durmuşamy bize ülňülik durmuş ölçegleri? Eger bu türk jemgyyetçiliği ýewropanyň haýwanlaşan ahlagyny belli bir derejede özüne siňdirýän bolsa, biziň türkmen jemgyyetimiz hem köp ýaramaz gylyklary türk jemgyyetçiliginden alýar. Munuň beýle bolmagyna türk teleýaýlymlary we olarda berilýän türk teleseriallary az iş bitirenok. Bu gün Magtymguly Pyragynyň, Berdi Kerbabáýewiň ýa bolmasa Gaýgysyz Atabaýewiň, Nedirbaý Atabaýewiň haçan we nirede doglandygyny we haçan nirede aradan çykandygyny, olaryň türkmen üçin näme iş edendiklerini bilmeýän bir ýetginjek ýada ýaş gyz haýsydyr bir türk artistiniň ýa-da aýdymçysynyň doglan ýylynam bilyär, maşgalasynda näçe adam bardygynam bilyär, hatda kim bilen pynhan gatnaşyk saklaýandygynam, aşsamky ýatyw-turywyna çenli ilik-düwme bilyär. Has beteri-de, olaryň adyna adyny, geýnişine geýnişini, sypatyna sypatyny, gepleýsine gepleýsini meňzetjek bolup ýören suwumsyzlar bar. Bu nämäni aňladýar? Millilikden daşlaşmagymy? Biz-ä muny diňe millilikden daşlaşmagy däl-de, adamçylykdan daşlaşmak diýip düşünýärис. Ahlagy bozuk adamlar bilen türkmen halky bir

çanakdan nahar iýmändir. Nahar iýmek beýle-de dursun, toýda-ýasda-da gatnaşylmandyr. İl gözünden düşen adamyň ahyrky gündünde neñeň-niçik hala galýandygyny görnükli ýazyjy Osman Öde "Binobat dünýäniň nobaty"* hekaýasynda ussatlyk bilen görkezýär. Hatda şular ýaly ýagdaýa bir säwlik bilen düşseňem muny hiç kime düşündirjek gümanyň ýok. İl-günüň ýazgaran adamy başyny alyp bir ýerlere gidäýmese, oña ýasaýan ýerinde orun ýok. Bu ýagdaý bolsa ýazyjynyň "Ogry depe" ** hekaýasynda suratlandyrylýar. Ýakyn döwrümiziň uly şahyry Berdinazar Hudaýnazarow "Dönüklilik"*** atly goşgusynda türkmeniň aňyrdan gelme arassa ahlagyna dönüklik eden aýalyň düşen günü juda täsir ediji we terbiýeleýji görnüşde açylyp görkezilipdir. Hatda juda aýylganç şekilde goşgyny tamamlaýar:

Ol gepläp bilenok geleli bări.
Göýä bogazynda galan dek şänik.
Ol nädip geplesin? Nädip geplesin? ~
Öz öýüňden çyksa iň uly dönük?!.

Eger şu bendiň manysyny has globallaşdyryp alsak, onda türkmen halkynyň içinden dömpüp çykan şunça ahlaksyzlyklary görenimizde, onda özümize "BIZ TÜRMEN!" diýip gezip ýörmegimiziň hiç hili manpsy-da ýok. Türkmensähraly türkmenleriň biriniň aýdyşy ýaly: "Eý, türkmen, näme boldy saňa?!" diýip durmaly boldy ýone...

Berdinazar aganyň sypatlandyran "aýallaryny" türkmen soň-soňlaram unutmandyr. Berdinazar şahyryň galagoly we agyr ýyllaryny başdan geçiriren Baýram Jütdiyewiň goşgularynda-da "mes Abadanyň"**** we Öwezdurdy Nepesowyň "Uzak-uzak ýyllar" romanynyň gahrymanynyň keşbinde-de ör-boýuna galyp, kalbymyzda ýigrenç duýgusyny oýarýar.

Öňler at-abraýdan düşenleri il-gün obadan kowar ekenler. "Dinden çyksaň çyk, ilden çykma" diýen söz düzümi şondan gelip çykýar. Ilden çykmak -ilden çykarylma, obadan kowulmak. Bu türkmen üçin ölümdenem million esse agyr zat. Belki-de, şonuň üçin türkmen ençeme asyrlap döwletsiz ýaşandygyna garamazdan, dogan-garyndaşyna, obasyna gezek gelende janyny orta goýmaly

bolsa-da goýandy. Halallyk, doğruçyllyk prinsiplerinden zerre ýaly hem taýmandyr we bu ahlak gymmatlyklaryny zannyna siñdiripdir. Halallygy, doğruçyllygy milli çarçuwada türkmen ýaly süñňüne siñdiren başga millet ýeriň ýüzünde ýokdur. Türkmençilik diýlen ahlak kodeksi hut şol gymmatlygyň ýazylmadyk, ýöne nesilden-nesile, gandan gana geçirip gelýän kada-kanunlarydyr. Bular ýaly ýokary ahлага baryp birinji müňýyllagyň soňky çärýeginde yslamy biziň aramyza getiren musulman araplaryň özleri haýran galypdyr...

Gynansak-da, Osman Ödäniň "Takdyryň ýagyr teni"***** hekaýasyny okanyňda, näme üçin şu hekaýanyň gahrymany ýaly halal we hakykatdan olse-de dänmeýän doğruçyl adamlar hazır ýokka?" diýip böwrüne diň salanyň duýman galýarsyň.

Eýyäm togsanynjy ýyllara gelenimizde, "mes Abadanlaryň" has köpelendigini, öñ ile çykanda müýnürgäp gezýän kemçinleriň "geçileriniň daga ýaýrandygyny" ýygy-ýygydan görmäge başladyk. Öwezdurdy Nepesowyň "Zyýarat", "Kyýamat-mağşara çenli", "Gyrnak" romanlary, Orazguly Annaýewiň "Girdap" romany, Kömek Kulyýewiň "Tükenmezköne" ***** powesti hut şol ýyllaryň ahlak tragediýasyny suratlandyrýar. Belki-de, Nobatguly Rejebowyň "Söýyän – sen girişmi jelepçilige..."***** diýip başlanýan goşgusy hem şol çat açyp başlan gelin-gyz haýasynyň, türkmen ahlagynyň agysy diýip düşünmelidir?!

Nebsimiz agyrsa-da, ahlak gymmatlyklarymyzy daşky täsirlerden juda we juda goramaly häzirki döwründe ýazyjy-şahyrlarymyz ahlak temasyna az ýüzlenýärler. Eýse ýazyjy-şahyrlarymyz "Demoklyň gylyjy" ýaly aram-aram depämize galgap gidýän bu ahlaksyzlyk belasy ilimizi tutuş gaplap alaýsa dagy (almaz, enşalla!), iliň-günüň bir adam hökmünde öz maşgalalary bu belalardan aman galar öydýärlermikä?!

Öñem biri "Özüňi düzet, 1000 adam halas bolsun!" diýipdir. Bu söz bilen hem ylalaşýan, hem ylalaşamok. Ylalaşýan tarapym: bu sözde "özüň nusgalyk, görüm-göreldelik ynsan bol, goý töweregiňdäki saňa ýakyn 1000 adam düzelsin" diýen manyny alýaryn, ylalaşmaýan tarapym: "özüňi bil, öz güýjüň ýetäýjek ýakyn adamlaryny halas et, ile näme bolsa şo bolsun" diýen many bar... Atdan-abraýdan düşüp ýoren ýakynlarymyz, dost-

ýarlarymyz, tanyş-bilişlerimiz bolmasa-da, gitdigiçe ýukalýan ahlak perdesiniň erte-birigün biziňem başyymyzdan inmejekdigine kim kepil geçip biler? Biz-ä kepil geçip biljek däl. Sizem özüňiz babatda kepil geçip bilersiňiz öýdemok.

Näme etmeli? Meselem, öýde aýallarymyza türk teleseriallaryna, çagalarymyza dürli masonik simwollar bilen gurşalan amerikan multifilmleŕine tomaşa etmegi gadagan etmeli diýerismi? Ya bolmasa şuňa meňzeş bir çäklendirme? Ýok! Beýtmek düýbünden ýalňyş. Biz islesek-islemesek-de jemgyýetimiz daşky dünýäniň bir bölegi bolup durýandygy üçin şahsy we döwlet derejesindäki gadagançylyklar muňa hiç hili täsir edip bilmez. Gaýtam tersine daşardan gelýän zyýanly täsirlere bolan islegleri artdyrar. Onda näme etmeli? Munuň üçin ilkinji nobatda milli medeniýetimizi: ruhy, medeni we dini gymmatlyklarymyza esaslanýan täze milli sungattmyzy, täze milli edebiýatymyzy döretmeli. Biz muny propogandırılemek üçin telewideniýäniňem, gazet-žurnallaryňam, neşirýatyňam, internetiňem, mahlasý mümkün bolan we amatly islendik serişdeden ýerlikli peýdalanmaly. Bu gün soňky klaslarda okaýan mekdep okuwçylarynyň el telefonlarynda ýygy-ýygydan duşyan her dürli pornografik wideorolikleriň ýerini milli medeniýetimiziň parçası bolan täsirli kinofilmleriň bölekleri, milli ahlakdan gyşarmaýan klipler we ş.m gymmatly eserler bilen dolduryp bilmesek, onda türkmen intelligensiýasynyň jemgyýete täsir edip biliş güýjuniň entek-entekler pesdigini, hatda muny amala aşyrmak üçin agzabam oturmagyň hajatynyň ýokdugyny görkezýär. Eger biz munuň hötdesinden gelip bilmesek onda Şyhmyrat Abdyllaýewiň:

Sada yigit ynanydy,, dost "diýip,
Bilman ynam-ygtykatyň çägini.
,, Dost" diýilyan bet niýete has uýup,
Duzun iýip, azdyrypdy gäbini.

Onuň maşgalasyn alyp nazara,
Gözlerini çarhlap, ogryn bakýardy.
(Galam titireýar yzyn yazara,)

Bolşy gelne günbe-günden ýakýardy.

... Gyzgyn posalaryň haram lezzeti
Ikisiniň ygtyýaryn alypdy.
Işikde duranyň köňül ezýeti,
Ynamyn ýer bilen ýegsan kylypdy.

Wejera görnüşe gahar gaýnady,
Go: mläryň içinde urdy kuregi.
Aşhana pyçagy elde oýnady,
Ildirdi ujuna iki ýüregi.

«Bar diýýärler herki işiň alajy»,
«Bu söz düşer daryganlaň ýadyna».
Obaň çetindäki igde agajy
Hem gulaç ýüp ýetdi onuň "dadyna".

Sada ýigit arman bilen gitmedi,
Ýumulgydy dideleri-gabagy.
Namys onuň abraýyny dikledi,
Ýykyp-ýumrup „ahmyr“ atly gabawy.

— ýaly mazmundaky eserlere sýužet boljak maşgala tragediýalarynyň ýygy-ýygydan duş gelmegine kaýyllyk bilen tomaşa edip oñaýmaly bolýarys. Eýse daşardan aralaşýan we türkmene mahsus bolmadyk ýaramaz hüý-häsíyetler şo ýaramazlyklaryň netijesi dälmi näme?...

Milli medeniýetimiziň, edebiýatymyzyň hak Howandary Hormatly Prezidentimiz G.Berdimuhammedowyň döredijilik intelligensiýasyna döredip berýän giň mümkünçilikleriniň çäginde jemgyýetimize daşardan aralaşýan edýän zyýanly täsirlere garşıy bu tutumly işleriň amala aşyryljakdygyna tüýs ýürekden ynanýarys.

Ahlak mätäçligi goraga mätäç barlykdyr. Her kim özüne düşýän mukaddes borjuny ýerine ýetirse, ýazyjy-şahyrlarymyzam oňa gala bolsa, şol gorag öz-özünden amal bolar.

♣ Bellik:

- * "Binobat dünýäniň nobaty" – hekaýa saýtda goýuldy.
- ** "Ogry depe" – hekaýa saýtda goýuldy.
- *** "Dönüklilik" – goşgy saýtda goýuldy.
- **** "Agzalýan goşgy saýtda goýuldy.
- ***** "Takdyryň ýagyr teni" – hekaýa saýtda goýuldy.
- ***** "Tükenmezköne" – powest saýtda goýuldy.
- ***** "Söýyän" – goşgy saýtda goýuldy.

Jemgyýetçilik tankydy